Vecihi Timuroğlu'nun *Fırat'a Masallar* Kitabı Masal mıdır?

Prof. Dr. Munise Aksöz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1032-8723>

Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Adana – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 15.02.2020

Kabul: 20.03.2020

On-line Yayın: 25.03.2020

Anahtar Kelimeler

Vecihi Timuroğlu

Masal

Edebi Tür Özellikleri

Toplumsal Olgu

Yazarın Anlatılardaki İletileri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39604>

Öz

Vecihi Timuroğlu'nun "Fırat'a Masallar" kitabında 11 masal bulunmaktadır. Timuroğlu bu masalların 10 tanesini Türkiye'yi yöre yöre dolaşıp derlemiş, daha sonra kendi biçemi ile kaleme almış ve kitap olarak yayınlamıştır.

Kitabın içinde bulunan 10 masal Türkiye'nin Hakkâri (Turaç Kız), Silifke (Kızkalesi Efsanesi), Diyarbakır (Amidihi Piri), Rize (Avcı Piri), Tarsus (Kahf Eshabı), Başkale Ağrı Dağının Mağaraları, Suphan Dağı (Ağrı Dağı Efsanesi), Kars (Uğuz) ve Sivas (Ozanların Kenti) yörelerinden derlenmiş, bir anlatı ise Moğol tarihçisi Reşidü'd Din'in *Camiü Tevarih* (Ergenekon) kitabından alınmıştır. Kitapta bir tek Fırat'ın Doğumu adlı anlatının hangi yöreden derlendiği yer almamaktadır. Ancak içinde Türkiye haritası üzerinde bulunan birçok yer adı geçmektedir.

Kitapta masal olarak adlandırılan bu anlatıları ayrı kılan bir yapı göze çarpmaktadır. Bu anlatılar her ne kadar genel anlamıyla masal olarak sınıflandırılmış olsa da masal değildir. Anlatılarda birçok edebi türün özellikleri iç içe geçmekte ve halk yazınına ait olmayan yapılar dikkat çekmektedir. Örneğin tek bir anlatının içinde masal, söylence, destan gibi halk edebiyatı türlerinin özelliklerini görmek olasıdır. Bunun dışında özellikle toplumsal olguları içeren kısımlarda yazarın kendi düşüncelerini de anlatıya eklediği gözden kaçmamaktadır. Dikkat çeken unsurlardan biri de anlatılarda yer alan yer adlarının gerçek ve Türk edebiyatında bulunan halk şairlerine, anlatılarına da göndermelerde bulunulmasıdır. Anlatının içinde başka bir anlatı da görülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aksöz, M. (2020). Vecihi Timuroğlu'nun *Fırat'a Masallar* Kitabı Masal mıdır? *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Year: 13, Number: 79, Spring, p. 113-129.

Is The Book By Vecihi Timuroglu “Fairytale for Firat” Really A Fairytale Book?

Prof. Dr. Munise Aksöz

Cukurova University, Faculty of Education, Foreign Languages Education Department, German Language Teaching Program, Adana – TURKEY

Article History

Submitted: 15.02.2020

Accepted: 20.03.2020

Published Online: 25.03.2020

Key Words

Vecihi Timuroglu

Tale

Characteristics of the Literary Genre

Social Phenomenon

Author's Messages in the Narratives

Abstract

It is possible to talk about four main language skills like reading, writing, speaking and listening in teaching a foreign language. Language acquisition levels are determined within the Common European framework text according to the competence of individuals to use these skills. On the other hand, the main purpose of language learning is to be able to communicate in target language. Individuals who are learning language want to be able to express and interact with the target language in their personal and social lives. With this purpose, the ability of use basic language skills at the communicative level is one of the requirements of language learning and teaching. Contrary to many traditional methods used in language teaching, communicative language approach provides an interactive environment that requires students to participate classroom activities effectively. It is aimed to provide students with the ability to use the language beyond accessing the conceptual knowledge of the language with the teaching approach, which is based on interaction in the target language.

The aim of this study is to examine the use of the communicative approach in İstanbul set A1 course book, which is one of the most used resource books in teaching Turkish as foreign language, on the basis of the activities in the book. In this research, starting from the fact that language teaching is also a culture teaching and culture transfer can only be done through communication channels, the İstanbul series A1 course book is examined in the context of having cultural elements in general framework. Moreover, the use of communicative approach in the activities in the book was discussed and the importance of the use of these skills and their effects on language learning were examined. In the study, writing and speaking texts were considered as limitation and document analysis method was used. As a result of the study, it was determined İstanbul A1 teaching Turkish as foreign language course book was actively involved in developing communication skills and cultural transfer, and various suggestions were offered to overcome and improve the activities.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39604>

GİRİŞ

Okuma yazma oranının düşük olduğu dönemlerde, sözlü edebiyat kültüründe yaygın olan masal anaları bulunmakta idi ve bu kişiler masallarını, anlatılarını yeteneklerine göre süsleyerek, zengin tekerlemeler kullanarak dinleyenlerine aktarmaktaydılar. Yıllar geçtikçe okuma oranının yükselmesi ile sözel anlatı geleneği zayıflamıştır. Bu güzel anlatılar ise kaybolmaya yüz tutmuştur. Böyle olunca halk edebiyatı ile ilgilenen insanlar yöre yöre dolaşmaya başlamış ve bu anlatılar tamamen yok olmadan, yazılı olarak yaşamaya devam etsin diye, derlemeye çalışmışlardır. Böyle bir derlemeyi Vecihi Timuroğlu *Fırat'a Masallar* adını koyduğu kitabı ile yapmıştır. Gençliğinde Pertev Nail Boratav'ın öğrencisi olan Timuroğlu, hocasının vermiş olduğu bu görevi yerine getirmiş ve okuyucusuyla buluşturmuştur.

“Özel olarak derleme yapmadım. [...] Ancak öğrencilik yıllarımda, Pertev Naili Boratav, yaz tatillerinde boş durmamamız için masal, türkü vb. toplamamızı isterdi. [...] Derlediğim masallardan 11 birini geri verdi. ‘Bunları ilerde yeniden yazarsın. Bunlar, çok güzel masallar, sanatsal öğeleri var.[...] On tanesini, yıllar sonra yazdım ve ‘Fırat’a Masallar’ adıyla yayınladım” (Yıldırım-Aksöz, 2004: 37).

Timuroğlu, bu söyleşide ifade ettiği gibi halk edebiyatında yer alan, sözlü gelenekten gelen türleri derlemiştir. Bu nedenledir ki *Fırat'a Masallar* kitabı her ne kadar masal olarak adlandırılmış olsa da içinde masal, menkıbe, söylence, söylence biçimine dönüştürülmüş destan gibi türler ve bu türlerin bazı özellikleri aynı anlatı içinde yan yana görülebilmektedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki derlemeler 10 tanedir, kitapta yer alan *Ergenekon* anlatısı Moğal tarihçi Reşidü'd Din'in *Camiü Tevarih* kitabından alınmıştır.

Timuroğlu'nun Fırat ismini seçmesi büyük bir olasılıkla tesadüfi değildir. Çünkü kendisi Türkiye'nin 27 ilinde görev yapmış, Anadolu'nun birçok yerinde bulunmuş, oradaki insanları, yaşantıları, ekonomik sıkıntıları, insanların uğradığı zulmü görmüştür. Fırat Nehri ise hem önemli bir su kaynağıdır hem de birçok farklı kültüre ev sahipliği yapmış, insanların yaşadığı zulme, çıkmazlara tanıklık etmiştir.

Çalışmada *Fırat'a Masallar* kitabında yer alan 11 anlatıda hangi edebiyat türlerinin özelliklerinin görüldüğü ortaya konacak ve gerekli açıklamalar yapılacaktır. Aynı zamanda bu anlatılarda rastlanan toplumsal olgular da irdelenecek, bununla yazarın ne amaçladığı, okuyucuya ne iletmek istediği gösterilmeye çıkarılacaktır.

Fırat'a Masallar Kitabındaki On Bir Anlatının Konusu ve Görülen Edebiyat Türleri

Kitapta onu derleme biri Moğal tarihçi Reşidü'd Din'in *Camiü Tevarih* kitabından alınmış on bir anlatı bulunmaktadır. Bu anlatıların konularına ve barındırdıkları edebi anlatı türlerin özelliklerine geçmeden önce unutulmaması gereken unsurlardan birisini hatırlatmak gerekir: edebiyat çok geniş yelpazesi olan ve bu yelpazenin içinde yer alan türlerin özelliklerinin birbiriyle iç içe geçebildiği bir yapıya sahiptir.

Fırat'a Masallar kitabında yer alan anlatılarda da aynı metnin içinde farklı edebi tür özelliklerinin barındığı görülmektedir. Bu kısmen anlatan ile ilgili olabildiği gibi yazarın belirli düşünceleri aktarmak için kullanmak istemesinden de kaynaklanabilmektedir. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, kitapta yer alan anlatıların yazım dili Timuroğlu'na aittir. Çünkü bu türlerin taşıdığı basit, yalın, süslemesiz günlük dil özellikleri yoktur. Tam tersine edebi, süslemeli, sanatsal bir dil hâkimdir.

Hakkâri dolaylarında derlenmiş olan *Turaç Kız* anlatısı sonu başa, başı sona getirilmiş bir tekerleme ile başlamaktadır. Genelde masallar *bir varmış bir yokmuş* ile başlarken bu anlatıda *bir yokmuş, bir varmış* şeklinde tekerleme kullanılmıştır. Bunun belki de nedeni anlatının

konusundan kaynaklanmaktadır. Çünkü anlatının başkışisi her ne kadar fiziksel olarak var olsa da, toplumsal sınıfından dolayı aslında yok sayılmakta ve anlatının sonunda bir şekliyle özgürlüğüne kavuşunca var olmaktadır.

Küçük bir köle olan Turaç kız zengin bir konağa getirilmektedir. Konağın hanımı çok kötüdür ve insanlara eziyet etmektedir. Turaç kız yaşının küçük olmasına rağmen çok güzel olduğundan konağın hanımı tarafından her türlü kötülüğe ve eziyete maruz kalmaktadır. Köle kızın tek dileği, tek başına özgürce bir kuş olmak ve dağların doruklarında kimsenin onu avlayamayacağı bir yerde yaşamaktır. Bir gün eziyet görürken Tanrıya yalvarır ve dileği gerçekleşir, o anda bir kuşa dönüşür ve uçup gider.

Turaç Kız masallardaki iyi, güzel, yardım sever, mağdur, çözmesi gereken sorunları olan başkışı özelliklerini taşımaktadır. Konağın Hanımı ise kötü, çirkin, eziyet eden tüm kötü özelliklere sahiptir (Schweikle und Schweikle, 1990: 292).

Bu anlatı, tekerleme ve başkışıye verilen özelliklerle masalın başlıca ayırt edici özelliklerini taşısa da, farklı edebiyat türüne ait olan özellikler de içinde barındırmaktadır. Bunlardan bir tanesi destan türüne aittir.

“Kimi savaşta kazanılan, kimi, satın alınan küçük kölelerden bir evlatlık edinmeyi düşünmüşlerse de, konağın kanına köle kanı karışmasını istememiş hanım” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 5).

Destanlar dönemindeki toplumların inanç dizgesi, aile içi cinsel ilişkiyi yasal bulmaktadır. Bu toplumlara, toplum biliminde kardeşlik (fratry) toplumları denilmektedir. Fraterilerde dıştan evlenme, yani herhangi biriyle evlenme yasaktır, içten evlenme, aynı kanı taşıyanla evlenme vardır. Kutsal kana, dışardan bir kanın karışmamasına özen göstermekteydiler. Bu egemenliğin birinci koşulu idi. Kutsal kan sıradan bir kan ile kirletilmemeli ve soy bozulmamalıydı (Veries, 1961: 282-289; Belge, 1998: 426).

Destan dışında ayrıca bu anlatıda söylence özellikleri de görülmektedir. Örneğin dünyada var olan yer adlarının verilmesi hem bir söylence hem de menkıbe özelliğidir. Çünkü iki edebiyat türü de kendisine inanılmayı ister ve bu nedenle gerçek yer adları verirler. Destanlara ise bu açıdan bakılacak olursa yerle ya da mekanla ilgili çok genel bilgilerin (örn. orman, ırmak, bozkır, dağ, deniz, ada, site, gemi gibi) verildiği görülmektedir.

“Zap suyunun dupduru aktığı yeşil vadiyi kuşatan yüce dağlardan birinin ortasında duvarları kırmızı taştan, çatısı kapkara sedir ağacından, pencereleri ak mermerle çevrili büyük bir konak varmış” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 5).

Zap Suyu, Hakkâri denince akla ilk gelen akarsudur ve Hakkâri şehir merkezine 7 km uzaklıktadır (Hakkâri İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2019). Anlatının derlendiği yer ile anlatıda verilen bilgiler o yörenin doğa yapısıyla doğru orantılıdır, çünkü Turaç Kız, kuş olup gittiğinde Zap suyunun üzerinden uçmakta ve dağlara kaçmaktadır.

Turaç Kız anlatısında gerçek yer adının geçmesinin yanı sıra dünyada var olmayan ve masallarda kullanılan Kaf Dağı'nın da geçtiği görülmektedir (Özdemir, 1994: 338; Kabaklı, 1994: 86).

Bunun dışında anlatıda yer alan bir menkıbe özelliğine de değinilecek olursa Turaç kızın yardımına Tanrı gelmektedir. Masallarda başkışıye yardım eden yan figürler vardır ve bunlar genelde periler, hayvanlar, nesneler vs. gibi öğelerdir, Tanrının yardım etmesi bir mucizedir ve menkıbe özelliğidir.

“Birden Tanrı’ya yakarmaya başladı. ‘Beni iri bir kuş yap Tanrım! Gücün var beni kuş yapmaya! [...] Son darbeyi indirmeye hazırlanıyordu ki, Turaç kuş olup uçtu” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 20).

Bu alıntıda da görüldüğü gibi Turaç Kız, Tanrıyı yardıma çağırılmaktadır ve insandan kuşa dönüşmektedir. Başka bir varlığa dönüşmeyi yapabilenlerin ermişler olduğu ve Tanrı tarafından seçilmiş kişiler olduğu halk tarafından inanılan bir düşüncedir (Boratav, 1994: 42-43).

Turaç Kız anlatısında dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta ise *Gülen Ayva ve Ağlayan Nar Ağaçları*dır. Konağın hanımının çocuğu olmamaktadır. Gülen ayva ağlayan nar ağaçlarının meyvesinden yerse olacağı inancı vardır. *Gülen Ayva ve Ağlayan Nar* aslında başka birer masaldır. O masalda Sultanın erkek çocuğu olmamaktadır. En son doğan çocuğun erkek olduğu söylenerek padişaha yalan söylenir. Masalın sonunda kız çocuğu yaptığı iyiliklerden dolayı erkek çocuğuna dönüştürülür (Hikâye Oku, 2017).

Bilindiği gibi metinlerarasılık bir yapıtta başka bir yapıtın herhangi bir ögesini kullanarak ona göndermede bulunmaktır. Bu masalı bilen okurlar, bu bilgilerinden dolayı bunu rahatça ortaya çıkartacaklardır (Aktulum, 2011: 13-15).

Kitapta metinlerarasılığı içeren, birçok yazara ve anlatıya göndermelerde bulunan bir başka anlatı ise *Fırat’ın Doğumu*’dur. Bu anlatının derlendiği yer ne yazık ki kitabın altında verilmemiştir. *Fırat’a Masallar* kitabının içinde yer alan anlatıların içinde bir tek *Fırat’ın Doğumu* birinci kişi anlatımıyla başlamakta sonra üçüncü kişi anlatımına geçmektedir. Bu anlatıda, öncelikle anlatan kişi yurdun, yani Türkiye’nin birçok yerine gittiğini ve gittiği kentlerin etraflarını keşfetmesini sevdiğini belirtmektedir. Bu ayrıntı dikkate alındığında yazarın aslında kendi yaşamından yola çıktığı söylenebilir. Çünkü bilindiği gibi Vecihi Timuroğlu Türkiye’nin 27 farklı yerine okul müdürü olarak atanmış ve oralarda görev yapmıştır. Timuroğlu gittiği çevreyi, yöreyi her zaman incelemiş ve tanımaya çalışmış ve hatta halkın ihtiyaçlarını giderecek eylemlerde de bulunmuştur (Yıldırım-Aksöz, 2004: 9-44).

Fırat’ın Doğumu anlatısında dağlar birbirleriyle konuşmakta ve Osmanlının daha çok vergi toplamak için halka yaptığı zulüm dile getirilmektedir. Parasız köylü üretim yapamamakta, bundan dolayı da borç almaktadır. Ancak çiftçi ürünü aldığı zaman, üründen pay istenildiğinden borçlarını ödeyememektedir. Bunun üzerine köylüler dağlara kaçmak zorunda kalır ve kaçan çiftçilerin arazilerini askerler alır, bu askerler de ele geçirdikleri arazileri genişletir, köyde kalmış olan yoksul çiftçi ise ormana kaçır. Bu çiftçiler ormanın sunduğu ürünlerle geçinmeye çalışırlar. Dağlar da bu zulümlerden kaçanların yuvası olur, başlarındaki duman da insanları gizler. Saraylılar dağları da bulup orada yaşayan insanlara gene zulüm eder. Bunun üzerine dağlar ırmak doğurmaya karar verir ve Dumlu Baba’nın Fırat’ı nasıl doğurduğu anlatır.

Konusu itibarı ile aslında *Fırat’ın Doğumu* tam bir söylence örneğidir. Çünkü söylenceler insanların açıklık getiremediği, değişik, tuhaf buldukları bir şeye, örneğin bir doğa olayına, kendilerince bir açıklama getirmek için anlatılan hikâyelerdir (Yıldırım-Aksöz 2012: 81-83). Burada da Fırat Nehir’inin nasıl meydana geldiği anlatılmaktadır. Çünkü o yörede Fırat Nehri yaşam kaynağıdır ve o olmazsa oranın halkı susuz ve aç kalır. Bu nedenle de Fırat Nehir’inin etrafı yüzyıllardır birçok halkın yerleşim yeri olmuştur (Maltaş, 2018; Özdoğan, 2013).

Fırat’ın Doğumu’nda geçen yer, dağ ya da nehir adları Türkiye haritası üzerinde bulunan gerçek adlardır. Bu da yine söylencenin özelliklerinden biridir. İnandırıcı olmak için, insanların bulabilecekleri, gidip görebilecekleri yerlerin adı verilmektedir (Yıldırım-Aksöz, 2012: 81-83). Anlatıda Naldökenler, Artvin, Patnos, Küçük Ağrı, Dumlu Baba Dağı, Fırat Nehri,

Erzurum, Mescit Dağları, Tortum, Bingöl, Ağrı, Dicle, Emirdağ, Zigana, Beydağ, Bayburt gibi yerlerin adı geçmektedir.

Bunun dışında bu anlatıda Köroğlu'na, Köroğlu'ndan bir alıntıya, Kerem ile Aslı söylencesine, Hz. İsa'ya, Hz. Ali'ye, Pir Sultan'a, Ağrı Dağ ve Fırat ve Dicle söylencelerine göndermelerde bulunarak metinlerarasılık kullanılmıştır.

Kitapta yer alan *Ağrı Dağı Efsanesi*nde Fırat ile Dicle nehirlerinin aşkı anlatılmaktadır. Ancak bu söylenceye Fırat Nehri, Leyla Fırat'tır, yani kadındır, Dicle ise Mecnun Dicle'dir, yani erkektir. Leyla Fırat'ı Dumlu Baba doğurmuştur. *Fırat'ın Doğumu* anlatısında ise Dumlu Baba Fırat'ı erkek olarak doğurmuştur. Halk içinde yaygın olan *Dicle ile Fırat nehirlerinin aşk Söylencesi*'nde ise Fırat erkeği Dicle kadını temsil eder. Fırat hep Dicle'ye kavuşmak ister, Dicle de hasretle Fırat'ını bekler. Burada ilginç olan kitabın içinde yer alan *Fırat'ın Doğumu* ve *Ağrı Dağı Efsanesi* anlatılarında bu nehirlerin cinsiyetlerinin değiştirilmesidir.

Ayrıca Köroğlu'ndan *Arkam Sensin Kalem Sensin* şiirine ve Kerem'in türküsüne, Zara yöresine (Sivas) ait bir türküyü de yer verilerek metinlerarasılık kullanılmıştır

Kitabın içinde yer alan diğer bir anlatıda *Kızkalesi Efsanesi*'dir. Silifke yöresindeki tahtacıardan derlenmiş olan bu anlatı yaygın olarak bilinen *Kızkalesi Efsanesi*'nden çok farklıdır. Bilinen *Kızkalesi Efsanesi*'nde bir Bey'in bir kızı olduğu ve belli bir yaşa gelince ise yılan tarafından sokulacağını öğrenmesi ile denizin ortasına, kızını korumak için bir kale yaptırmasıdır (Sakaoğlu, 2009).

Kitaptaki *Kızkalesi Efsanesi*'nde ise Kızkalesi'nin inşa edilmesinin nedeni tamamen yönetimle ve yönetmekle ilgilidir. Yönetimi ele geçiren Moltanı 7 katlı bir kale yaptırır. Her katta yönetimin belirli sınıfından olan kişiler bulunur ve en üst katta da yönetimin başı olan Moltanı vardır. Bu yönetsel güç kalenin aşağı katlarına doğru azalmaktadır. Sonunda her katta huzursuzluk başlar ve bu da halka yansır ve halkın çektiği zulümler dile getirilir. Saraylının vurdumduymazlığı yüzünden ise ülke Arap topluluğu tarafından istila edilir. Halk tamamen Müslümanlaştırılır ve köle olarak satılır. Güzel bir köle ise bir beye satılır, bu bey onunla evlenir ve hanlarını kurar. Bu hanın zenginliği çocuklarını, torunlarını vs. doyurmaya devam eder. Bu soydan gelen Toros Hanı da bir han kızıyla evlenir ve ondan bir kızı olur. Toros Han çok güzel olan kızına âşık olur. Onla evlenmek ister. Kızı ise bir başkasına âşıktır ve babasından kurtulmaya çalışır. Bunun için babasından atalarından kalan kaleyi onarmasını ve üstünü kapatmasını ister. Toros Hanı kızının dediğini yapar. Kızı ise sevgilisiyle babasını öldürmek için bir plan yapar ve sevgilisi babasını öldürür, ancak kız sevgilisine koşarken ayağı takılarak kaleden aşağıya düşer. Sevgilisi ise kızın yanına giderek onun öldüğünü görünce hançeri ile kendini öldürür.

Anlatının sonu söylenceye uygun motifle bitmektedir. Sevgililerin kavuşamaması birçok söylence anlatısında vardır. En çok bilinenler Leyla ile Mecnun, Aslı ile Kerem, Ferhat ile Şirin gibi. Ancak kitaptaki *Kızkalesi Efsanesi*'nde farklı edebiyat türlerinden özellikler dikkati çekmektedir.

“Derler ki, Fırat Han, ateşe tapanların tapınağını yıkıp onları İslam dinine çağırılmış. Korkanlar, çağrıya uyup Müslüman olmuşlar, direnenler, kılıçtan geçirilmiş; kaçabilenler de başka ülkelere gidip kendi törelerini ve ekinlerini sürdürmüşler” (Timuroğlu, *Kızkalesi Efsanesi* 1990: 55)

Anlatının devamında bu zulümden kaçanların kurduğu topluluk daha sonra Arap istilasına uğramakta ve Müslümanlaştırılmaktadır.

“Moltanıyı, moltanı ailesini ve moltanı kurulu üyelerini, yerden çıkan ateşte yaktılar. [...] Yerden çıkan ateşin çıktığı çukuru da kapattılar. Buraya

‘cehennem’ adını verdiler. Yakınındaki susuz, ot bitmez çukura da ‘cennet’ dediler (Timuroğlu, Kızkalesi Efsanesi 1990: 58).

Yukarda verilen her iki alıntıda da menkıbe özelliği görülmektedir. Bilindiği gibi menkıbeler insanları inanışlarından döndürmek, inanışı kuvvetlendirmek, kerameti göstermek, din uğruna yapılan savaşmaları ve bu yolda ölenleri yüceltmek için kullanılan anlatılardır (Lüthi, 1947: 6-78).

İkinci alıntıda ayrıca Mersin-Silifke yöresinde bulunan cennet cehennem yerine ve söylencelerine de gönderme yapılarak metinlerarasılık kullanılmaktadır (İmrek, 2016; Özkan, 2006-2015).

Kızkalesi Efsanesi’nde babanın kızına âşık olması ve onunla evlenmek istemesi de, yani aile içi evlilik aslında bir destan özelliğidir. Ancak burada artık bu olağan karşılanmamaktadır. Bu da aslında eskiden anlatılarda yer alabilecek örgelerin değişikliğe uğradığını, dönemin toplumuna göre uyarlandığını göstermektedir (Elçin, 1998: 79).

Kitaptaki diğer bir anlatı olan *Amidih Piri* ise Diyarbakır yöresinden derlenmiştir. Bu kentte Amidih adında bir ermiş yaşamış. Pirinçlik bucağında Amidih Piri’nin türbesi varmış. Bir gün üç kız alıç mevsiminde alıç toplamaya gitmiş. Alıçlı tepesine yönelmişler susuz kalmışlar ve bu tepenin dibinden ince su çıkarmış. İki kız su içmiş, üçüncü kız su içmek isterken su kesilmiş içememiş ve o da arkadaşlarının yanına tepeye gitmiş. Gittiğinde görmüş ki arkadaşları bir alıcın dalında ayaklarından asılı olarak sallanıyorlarmış. Arkadaşlarını kurtarmak isterken tepe konuşmaya başlamış ve onları ben astım senin suyunu da ben kestim, bunlar benim türbeme işediler, bu tepeme benim türbemdir demiş. Amidih Piri kıza köyüne gitmesini ve üzerine bir kümbet yapmalarını, yapmazlarsa bu kızları bırakmayacağını söylemesini istemiş. Ancak kız Amidih Piri’nden korkmamış ve arkadaşlarını kurtarmış. Köye döndüklerinde olanları anlatmışlar. Köy halkı da gidip oraya bir kümbet yapmış.

Amidih Piri bir tekerleme ile başlamasına rağmen, masal değildir ve bilindik masal tekerlemeleri ile de başlamamaktadır.

“Bir varmış, bir yokmuş diye başlarlar ya, yok sanılan da varmış”
(Timuroğlu, Amidih Piri 1990: 72).

Masal tekerlemelerinde *yok sanılan da varmış* diye bir ifade şekli yer almamaktadır. Türk masalları tekerleme açısından oldukça zengin anlatılardır (Borotav 1992: 13-48). Masallardaki bu tekerlemeler aslında anlatıya inanılmaması gerektiğinin sinyalini vermektedir. Ancak bu anlatıdaki *yok sanılan da varmış* ifadesi tekerlemeyi bu şekilde kullanarak, gerçek olduğuna dair bir vurgu yapılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü anlatının devamına bakıldığında bir menkıbenin anlatıldığı görülmektedir ve menkıbelerde kendilerine kesinlikle inanılmasını ister ve hatta bunu için anlatıda kimi zaman yer ismi, kişi ismi, zaman gibi özellikleri (Yıldırım-Aksöz, 2009: 167) de verirler. Bu menkıbede de şehir ismi olarak Diyarbakır ve hatta Diyarbakır’ın eski ismi *Amid* olduğuna dair bilgi de verilmektedir.

“Pirinçlik bucağından Karacadağ’a doğru uzanan kara yazının ortasında, küçük bir türbe görünür. Amidih Piri’nin türbesidir işte o” (Timuroğlu, Amidih Piri 1990: 73).

Bilindiği gibi Diyarbakır’da Pirinçlik yerleşim yeri ve sönmüş olan bir volkanik dağ olan Karacadağ bulunmaktadır.

Avcı Pirim anlatısı ise Rize dolaylarından derlenmiş halk arasında çok bilinen yılanların başı Şahmaran ile bağlantı kurularak başka bir anlatı anlatılmaktadır. Bilindiği gibi *Şahmaran*’la ilgili farklı söylenceler bulunmaktadır. Kiminde Şahmaran kadın kiminde erkektir. Kitapta yer alan Şahmaran erkektir ve yaygın olan *Şahmaran* söylenceleri ile bir ilgisi yoktur. Yine burada

da metinlerarasılık söz konusudur.

Kitaptaki anlatıya göre Avcı Pirim Şahmaran'ın kızı Ak yılanı, kötü ve onu öldürmek isteyen sevgilisi Beter yilandan kurtarmak isterken yanlışlıkla öldürür. Avcı Pirim'i Şahmaran'ın önüne getirirler ve Şahmaran kızını neden öldürdüğünü sorar. Avcı Pirim olayın nasıl geliştiğini anlatır. Bir tanık Avcı Pirim'in anlattıklarını doğrular. Bunun üzerine Şahmaran Avcı Pirim'e bir mühür verir ve bu mühür onda olduğu sürece bütün hayvanların dilinden anlayacağını ve kendisini koruyabileceğini söyler. Avcı Pirim bir gün bir hayvanların konuşmalarından öldürüleceğini öğrenir ve önlemini alır.

Şahmaran söylencesine göndermede bulunmanın dışında masal özellikleri de görülmektedir. Örneğin anlatının başkişisine yardımcı olsun, sorunlardan kurtulsun diye verilen hediye ve anlatının mutlu son ile bitirilmesi de masal özelliğidir.

Tarsus yöresinden derlenmiş olan *Kahf Eshabı* anlatısında Tarsus Beyi'ne bağlı bir çoban sürüyü istediği yere götürürmüş. Dağdeviren lakabı takılan bu çoban bir gün sürüsünü Toroslara doğru sürer ve orada bir ağacın altına uzanır, tam uyuyacakken bir karasinek onu rahatsız eder. Karasineği öldürmeye çalışırken yerde bir taş görür ve taşın altında bir gömü olduğu, taşı kaldıranın ve gömüyü açmaya çalışanın öleceği yazıyormuş. Dağdeviren ertesi gün ölüm kısmı dışında olayı anlattığı bir arkadaşıyla oraya tekrar gider, arkadaşı okuma yazma bilmediğinden Dağdeviren arkadaşını kandırır ve taşı kaldırmasını sağlar. Arkadaşı taşı kaldırıncaya taşın altından bir kılıç çıkar, onun üstünde de hazineye giren ilk kişiyi bu kılıçla öldürenin hazinenin sahibi olur diye yazmaktadır. Dağdeviren arkadaşını gene kandırır, onu öldürür ve hazinenin sahibi olur. Dağdeviren vezir, sonrada başvezir olur ve ülkeyi ele geçirir. Bir gün dinsel bir törenden yararlanıp halkı ayaklandırır ve beyi yakalatıp onun yerine kendisi geçer. İlk yıllarda adaletli vs. oldu için halkta onun yanında yer alır. Hatay kralı ona savaş açar ancak yenilir. Dağdeviren bu zaferden yararlanarak eski yönetimden kalan bütün insanları öldürtür. Güçlendikçe adaletli olmayı unutur ve zalim olur. Bir süre sonra gücünü kaybetmeye başlayınca kendini Tanrı ilan eder. Bir gün bir toplantı yaparken bir üvez gelir ve kulağından içeri girer. Bu olay halk tarafından duyulur ve Tanrının kulağına bir üvez nasıl girer, nasıl çıkartamaz diye sorgulamaya başlarlar. Halk örgütlenmeye başlar, üretimi durdur, Dağdeviren'in askerleri aç kalır ve halka saldırır. Halkta saraya saldırarak Dağdeviren'i öldürür. Halk kendine yeni bir yönetici bulur. Dağdeviren'in öldürmek istediği ve kaçarak bir mağarada uyuya kalan 2 eski veziri, bir çoban ve bir köpek yıllar sonra uyanır ve her şeyin değişmiş olduğunu görürler. Yönetim, yargılama değişmiştir. Bu değişime dayanamayan bu üç kişi Tanrıdan onları öldürmelerini isterler. Mağaradaki taşlara bakılınca Tanrının onları taşla çevirdiği söylenir.

Yukarda kısaca özeti verilen bu anlatı menkıbe özellikleri taşımaktadır. Özellikle de sonuna bakıldığında kişilerin taş olması menkıbe motiflerinden biridir.

"[...] yeni yaşama alışamayacaklarını anlayınca Tanrı'ya yalvarıp taşlaşmış olduklarını belirten söylentiler varsa da, kahramanlarımızın bundan sonraki yaşamları hakkında, ne halk dilinde, ne de kutsal kitaplarda, açık bir bilgi yok" (Timuroğlu, Kahf Esabı 1990: 103).

Eski dönemlerde insanlar gördükleri değişik şekildedeki taşlara, görüntülere vs. bu şekilde anlatılar anlatarak bir açıklık getirmeye çalışmışlardır. Özellikle taş motifi söylence ve menkıbelerde çok kullanılan bir özelliktir. İnsanlar anlam veremedikleri şekli ilginç olan taş gibi nesneler için anlatılar üretmiştir. Menkıbelerde de Tanrının bir insanı kurtarması ya da cezalandırması bu şekilde anlatılmaktadır.

Aynı şekilde anlatının başında bölge hakkında coğrafi bilgi verilmesi Kahf ve Esabı

sözcüklerinin hangi dilden ve ne anlama geldiğinin açıklanması da söylence ve menkıbedeki inandırma özelliğinden gelmektedir.

“Kahf mağara anlamına gelen Arapça bir sözcüktür ya, halkımız yine de, bu mağaraya, ‘Eshab-ı Kehf mağarası’ der. Eshab da Arapça bir sözcüktür. Sahip sözcüğünün çoğuludur. [...]Bu mağarada, insan ve köpek biçiminde taşlar vardır” (Timuroğlu, Kahf Esabı, 1990: 88).

Günümüzde Tarsus’ta bulunan *Eshab-ı Kehf, Yedi Uyurlar* söylencesinin gerçekleştiği düşünülen mağaradır. Yukardaki anlatının tersine halk arasında yaygın olan bu menkıbede 7 kişi söz konusudur. Bu yedi kişi çok tanrılı dönemde tek tanrıya inandıkları için kaçarlar ve mağaraya sığınır ve 300 yıllık bir uykudan sonra uyanırlar. İçlerinden biri yiyecek almak için şehre gider, ancak elindeki eski paradan şüphelenen biri onu mağaraya kadar takip eder ve mağaraya girdiğinde kuştan başka bir şey görmez (Kaya, 2015).

Halk arasında anlatılan hem söylence hem de menkıbe özelliği taşıyan anlatıya bakıldığında yazarın aslında anlatının sonuna kendisinin yargının değiştiğini, mahkemelerin artık var olduğu eklemesini yaptığı görülmektedir. Aynı şekilde anlatının içinde yönetimle ilgili düşüncelerini de dile getirdiğini, aslında padişahlık, krallık gibi tüm gücü elinde tutan yönetim şekillerini kınadığını ve halkın bunu nasıl değiştirebileceğine dair fikirler sunduğu görülmektedir.

Ağrı Dağının Mağaraları adlı anlatı Van şehrinin Başkale ilçesinden derlenmiştir. Bu anlatıda Ağrı Dağı’nın yedi tane mağarası olduğu ve her mağaranın farklı bir renkte olduğu, ancak yedinci mağarayı kimsenin görmemiş olduğu belirtilmektedir. Bu mağaralardan her birinde bir dev oturmuş. Bu mağaraları Kızılıbudak’tan bir pehlivan kafasına takmış ve Ağrı’nın doruğuna çıkıp mağaraları devlerden kurtarmayı istemiş. Bir gün nehir kenarında su içerken ak sakalı bir yüz görmüş. Adı Hıdır olan bu adam bir çobanmış. Hıdır çoban, pehlivanı günlerdir gözler ve Ağrı’nın doruğuna çıkmak istediğini bilirmiş. Pehlivan birkaç gün sonra Kızılıbudaklı pehlivanların kahvesine gitmiş ve oradakilere Ağrı’nın içinde değerli madenlerden ve mücevherlerden söz etmiş. Altı pehlivan onunla yolla koyulmuş. Hıdır çoban pehlivanlara devleri nasıl yeneceklerini anlatmış. Pehlivanlar Hıdır çobanın dediklerini yapmış ve yedi devi de öldürerek mücevherleri, değerli taşların bir kısmını almışlar.

Bu anlatıda da masal özellikleri görülmektedir. Devin olması, 7 rakamının kullanılması, o devlerden hiç korkmamaları hepsi masal özelliğine girmektedir. Ancak haritada yer alan bir yerin anlatılması, o bölgenin tarif edilmesi ona aynı zamanda söylence özelliğini de kazandırmaktadır

Ağrı Dağı Efsanesi ise Van’da bulunan Süphan dağında yaylaya gelen Köserlerden derlenmiştir. Anlatının girişinde Mezopotamya uygarlığı ile ilgili bir takım bilgiler verilmekte ve yine metinlerarasılık kullanılarak *Gılgamış Destanı*’na, *Sümerler’e*, *Hammurabi Yasaları*’na, *Babil Kulesi*’ne değinilerek *Nuh’un Gemisi* menkıbesi anlatılmaya başlanmaktadır.

Yoğun bir şekilde yağmur yağan Uruk kentinde Nuh halkı uyarmaya çalışmaktadır. Ancak Nuh onlara sözünü geçiremez. Nuh bir gemi yapar ve karısı, çocukları gemiye biner ve kapısını açık bırakır. Her türlü birer çift hayvanı gemiye alır ve kapısını kapatır. Şehir sular altında kalır. Suyun üstünde üçüncü ayın sonunda bir dağın tepesine takılırlar. Sular yavaş yavaş çekilir, ancak oldukları dağda hiç bir şey yoktur. Nuh dağa seversen doğurursun der. Dağın adı kısır dağdır ve dağ doğrudur. Yavrusunu besleyebilmek için yeşilliklere bürünür. Nuh göle Küp gölü, dağa da Ağrı adını verdi. Bir gün Küp gölünün kenarına bir kervan gelir ve kervancı başı ak güvercini yakalamalarını ister. Küp gölü kızar ve Ağrı dağına çekilir. Ağrı dağı da çok kızar ve depres olur. Bunun üzerine kervancı başı yalvarmaya başlar ve deve kurban

edeceğini söyler. Ancak sözünde durmadığı için ölür ve Ağrı bundan sonra üstünde kervan bırakmaz.

Yukarda da belirtildiği gibi metinlerarasılık kullanılmış, ancak bunun dışında Nuh'un Gemisi menkıbesi anlatıldıktan sonra, geminin Ağrı dağına oturduğu düşünüldüğünden Ağrı Dağı'na geçilmiş ve oradan da başka bir anlatıya. Kısaca, anlatı içinde anlatı söz konusudur. 1. Nuh'un Gemisi 2. Ağrı Dağı'nın Doğurması, 3. İse Kervancıbaşı ile ilgili olan anlatıdır.

Ayrıca, Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Fırat, Dicle, Hazar, Dumlubaba, Basra Körfezi gibi birçok yerin adı da geçmektedir.

Anlatıda ilginç olan yerlerden biri Nuh'un Sümerlerden matematik öğrenmiş olması ve yaptığı geminin boyutlarının ayrıntısına kadar verilmesidir.

"Nuh, Sümerlerden, matematik öğrenmişti. Bıkıp [...] Boyu yüz otuz beş metre, eni yirmi yedi metre, yüksekliği on üç buçuk metre olan, karnından tek kapılı bir gemiyi yaptılar. Tekneyi yukarıdan çeviren kırk beş santimlik bir de ışıklık koydular. Gemi kat kattı" (Timuroğlu, Ağrı Dağı Efsanesi 1990: 116).

Bu alıntı da ileri bir uygarlık olan Sümerlerin aslında matematiğin ve geometriğin temelini atmış oldukları vurgulanmaktadır. Matematikte dört temel işlemi, geometride dairenin alanını hesaplamışlardır. Bunun dışında ay yılına dayalı ilk takvimi, güneş saatini bulan ve yazıyı ilk kullanan uygarlıktır (Tarihi Olaylar, 2019; Kramer, 1998: 13).

Anlatıda geminin boyutu ile ilgili verilen bilgiler başka kaynaklarla (Kömürcü, 2018) kıyaslandığında aşağı yukarı gerçeği ile uyuşmaktadır. Bu aslında Timuroğlu'nun anlatıları derlemeler de olsa aktarırken nasıl sağlam temellere oturarak, kendisinin de araştırma yaptığını göstermektedir.

Uğuz ise Kars yöresinden derlenmiş olan bir anlatıdır. Güzel bir ülkenin ve bu ülkede yaşayan güzel insanların olduğu söylenmektedir. Bu topluluğa bir karı koca liderlik edermiş. Bir zaman sonra kadın bir erkek çocuk dünyaya getirmiş, ancak bu çocuk normal ölçülerin çok üstünde iri yarı ve güçlüymüş. Adını Uğuz koydukları bu çocuğun hiç kimseye bir kötülüğü dokunmaz, ancak gene de halk ondan korkarmış. Uğuz gücünün saldırdığı korku ile hiç bir şey yapmamaya başlamış ve halkın avlandıklarından pay almış. Gücüne bilgiyi de ekleyince halk daha da çok ondan korkmuş. Halkın ondan korkması onun kibirli olmasına, babarın da oğlunu örnek alarak çalışmamasına neden olmuş. Bir gün kuraklık gelmiş, ormandaki hayvanlar tükenmiş ve halk yaşadığı yerden göç etmek zorunda kalmış. Başka yerlerde tanıştıkları insanlar onlardan çok ufakmış. Bu küçük insanlar akıllı, cesur ve kimseye kulluk etmiyorlarmış. Kendilerinden daha gelişmiş olan bu insanlar onlar gibi çadır da değil, taştan yapılmış binalarda oturuyorlar ve aletleri kullanıyorlarmış. Bu ufak adamlar gelişmişlikleri sayesinde bu iri yarı insanları az para vererek çalıştırmışlar. Uğuz annesine iriliği ve gücü sayesinde o ufak adamları yenebileceğini göstermek istiyormuş. Ancak küçük adam yarattığı alet ve aklı sayesinde Uğuz'u alt etmiş. Buna şaşırarak Uğuz yenilgiyi kabul edip, alet yapmaya, aklını geliştirmeye ve halkı ile başka bir yerde yaşamaya başlamış.

Bu anlatıda Uğuz'un ve onun halkının çok iri olmasına bir destan özelliği olarak bakılabilir. Özellikle de Uğuz'un kendi halkındaki insanlardan da daha iri, cesur ve kuvvetli olması onu halkının lideri yapmaktadır. Destanlarda bulunan ve halkına liderlik yapan kahramanlar da normal ölçülerde kişiler değildir. Çok güçlüdürler, çabuk büyürler, doğumları farklıdır vs. (Veries, 1961: 282-289; Belge, 1998: 416).

Sivas dolaylarından derlenmiş olan *Ozanların Kenti* de masal tekerlemesi ile başlamaktadır. Bu anlatıda ölümden korkan bir karı koca ölümün olmadığı bir ülke bir kent aramaktadırlar. Bir kent bulurlar ve orada ölümün olmadığına inanarak yaşamaya başlarlar.

Ancak kadın Ozanlar Kenti'nde o kadar çok ölümden söz etmeye başlar ki orada yaşayanlar tedirgin olur ve onu öldürür.

Bu anlatıda ölümsüzlük suyuna ve onla ilgili menkıbeye göndermede bulunmaktadır.

“Hızır peygamberle İlyas peygamber, o sudan içip ölümsüz olmuşlar”

(Timuroğlu, Ozanların Kenti 1990: 139)

Halk arasında anlatılan bu menkıbeye göre yukarda adı geçen iki peygamber ölümsüzlük suyundan içenlerdir. Bu suyun diğer adları Bengisu ya da Âb-ı Hayat Suyu'dur (Tufan, 2019). Kısaca, yine burada da bir metinlerarasılık söz konusudur.

Kitapta ikinci sırada yer alan *Ergenekon* bilerek sona bırakılmıştır. Çünkü *Ergenekon* anlatısı Moğal tarihçi Reşidü'd Din'in Tevarih'inden alınmış ve binlerce yıl önce yaşayan Göktürk ve Tatarları anlatmakta, onların arasındaki savaş dile getirilmektedir. Göktürkler sürekli Tatarları yendiklerinden, bundan usanan Tatar Hanı Suyunc Moğon Hanı, Çin padişahını ziyaret ederek onlarla birlik olup Göktürlere saldırır. Tatarlar, Moğollar, Çinler Göktürkleri yenerler ve Göktürkleri haritadan silerler. Tatarlar beğendikleri Göktürk kızlarını ve oğlanlarını alır diğerlerini öldürürler. Saraya götürülen iki tane delikanlıdan biri ise İl Hanının oğlu Kayan diğeri de yeğeni Nukuz'dur. Bu iki delikanlı iki kıza âşık olur, ama köle olduklarından onlara kavuşma şansları yoktur. Kayan hep büyük düşünen ve özgür olmadıkça sevdiğiyle de olmak istemeyen, dünyaya köle olarak doğacak çocuklar istemeyen bir kişiliğe sahiptir. Kayan ve Nukuz bir aletin yardımıyla zincirlerini açmayı başarır ve sevdikleri kızlarla gece yarısı buluşup kaçarlar. Kırgız bir avcı onları görür halkının olduğu yere götürür. Kayan ve Nukuz ellerinde ve sırtlarında kalan zincirlerden tamamen kurtulurlar. Zincirlerinden kurtulunca evlenirler ve başka bir yere göç etmek için yola çıkarlar. İnsanların olmadığı çok güzel bir vadiye gelirler ve oraya yerleşirler. Oranın adını da Ergenekon koyarlar. Orada yıllar geçerek çoğalırlar ve vadiye artık sığmaz olurlar. Vadiden çıkmak için bir geçit açar ve çıkarlar. Ancak vadiden çıktıklarında silahsız olan bu halk, diğer insan toplulukları silahlı olduğu için savaşı öğrenirler, ama barışın erdemini de unutmazlar.

Moğal tarihçi Reşidü'd Din *Ergenekon Destanı*'nı ilk defa yazıya aktaran kişidir. Anlatı destan özellikleri taşımaktadır. Çünkü işlenen konu bir toplumun yaşamını kökünden etkilemekte ve değiştirmektedir. Göktürklerin yok edilmesi, geride kalanların başka bir toplumun boyunduruğu altına girmesi destan konularından biridir. Destanların oluşumu, kölecî toplum dönemlerini kapsamaktadır. Bunlara kavimlerin ürünü olarak bakılabilir. Site biçiminde örgütlenmiş kabilelerin başka siteler üzerindeki egemenlik ve fetih serüvenlerini yansıtır (Yıldırım-Aksöz, 2009: 256).

Bunun dışında Kayan'ın özgürlük savaşımı ve toplumunu koruması, onları var etme çabası da gene destanın özelliklerindendir. Destanlar bir kavimin var olma çabasını anlatır. Baştaki kişi yenilirse tüm kavim yok olur, adları silinir bu nedenle destanlarda Kahraman karşısındakini yenmek zorundadır, yoksa kendi de kavimi de yok olup gidecektir (Yıldırım-Aksöz, 2009: 207).

Kahramanın yenilmesi, kurduğu düzenin yıkılması demektir. Gılgamış, Gunther, Beowulf büyük krallardır, ama onlar ölür ölmez, toplulukları yok olur (Belge, 1998: 418-419). Kahraman destanda devlet kurucusu, önder ya da yaşadığı dünyanın vazgeçilmez bir parçası olarak yer almaktadır ve bu dünya ondan ayrılamamaktadır (Petsch, 1942: 480). Destan kahramanı sadece kendinden sorumlu bir birey değildir.

Kitaptaki anlatı konusu bakımından destandır, ancak koşuk olmaması bakımından değildir. Çünkü destanların özelliklerinden biri de koşukla yazılmalarıdır. Moğal tarihçi Reşidü'd Din bu destan yok olmasın diye kendisi düz yazı şeklinde yazıya geçirmiştir.

Vecihi Timuroğlu'nun bu *Fırat'a Masallar* kitabında özellikle özgürlüğü, insanca yaşamayı, insanın doğa ile barışık yaşamasını, yanlış yönetimlere ve zulümlere başkaldırması gerektiğini vurguladığı görülmektedir. Genelde masal, menkıbe ve söylence gibi anlatılarda olayı etkilemeyen, ona yön vermeyen, gereksiz olan ayrıntılara yer verilmemektedir. Ancak *Fırat'a Masallar* kitabının içindeki anlatılara bakıldığında bunun böyle olmadığı görülmektedir. Elbette şunu da vurgulamak gerekir ki, bu anlatılar her ne kadar yöre yöre gezilerek derlenmiş olsa da, anlatılarda yazarın dili ve düşünce aktarımları oldukça ağır basmaktadır.

Kitapta yer alan *Turaç Kız* anlatısında Vecihi Timuroğlu kölelik kavramına kısmen de olsa bir açıklık getirmektedir.

“Tarlalarda, ayakları zincirli köleler çalışıyordu. Konaktan gelenler zincirsizdi. Çocukların ayakları özgürdü” (Timuroğlu Turaç Kız 1990: 8).

Kölelik bir insanın yasal ve ticari hakkının bir başkasının elinde olmasıdır. Kölelik dünyanın farklı yerlerinde, birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmış, genelde savaş esirleri ve kolonileşme ile bağlantılı olmuştur. (Der Brockhaus, 2003: 828; Parlatır vd. 1998: 1378; Öncül, 2000: 726). Köleliğin ise günümüzde iki şekilde tanımlanması yapılmaktadır. Biri plantasyon köleliği, yani köle, bir kişinin mülkü olmakta, diğeri ise fetih sonucu oluşan kölelik, yani köle tüm toplumun mülkü olmaktadır (Marshall 1999/2003: 431-432). Aslında köleliğe daha yakından bakıldığında günümüzde bile insan alıp satma şeklindeki köleliğin, örneğin Sudan gibi ülkelerde, hala devam ettiği bilinen bir gerçektir (Deng, 2011).

İster eski dönemlerde, isterse modern çağımızda olsun her hangi bir şekilde köle olmak, insan onuruna aykırı bir durumdur ve insanlar bundan hep kurtulmaya çalışmışlardır.

“Niye kuş olmak garip. Köle olmanın insanlığa aykırı olduğunu düşünemiyordu Başhalayık! Tanrı, onu öyle yaratmıştı. Beyi bey, hanımı hanım, köleyi köle yaratmış Rabbim!” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 15).

Burada Timuroğlu'nun dikkat çekmek istediği nokta aslında kimi insanın yanlış farkına varamadığıdır. Kimisi öyle yetiştirilmiş, sorgulamamakta; kimisi bilinçlenememiş, cahilliğinden her şeye inanmakta ve kadere sığınmaktadır. Bu anlatıda aslında günümüz insanına da bir gönderme bulunmakta, düşünmesi ve sorgulaması istenmektedir. Günümüzde *modern kölelik* diye bir kavram yaygın olarak kullanılmaktadır (Hünsal, 2016; Fikriyat, 2018). Modern dönemlerdeki kölecilik toplumdaki insanların ister kadın isterse erkek olsun, emeğinin sömürülmesidir. İnsanlara ucuz yollu çok iş yaptırmak ve birçoğunun bunun farkında bile olmamasıdır.

“Böyle yaşamaktansa birleşelim, hakkımızı isteyelim Bey'den. Vermezse döğüşelim, ama hakkımızı alalı. [...] Ölüm kolay! Başkaldırdıktan sonra yaşamak zor” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 17).

Yine bu alıntıda da görüldüğü gibi yazar bazı hakların kolayca elde edilemeyeceğini, savaşımlar ve gerekirse bunun için kayıp vermek gerektiğini vurgulamaktadır. Aslında insanlık tarihi irdelendiğinde, özellikle bir davada önder olan kişilerin tehlike olarak görülüp, öldürüldüğü ile dolu olduğu görülmektedir.

“Direnmekten korkmayın dedi. Özgürlüğünüzü kazanmak için savaşırken güçlüklerle karşılaşacaksınız” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 18).

Korkmak hiç bir şeye çözüm değildir. Çünkü insanın bir olay, bir durum karşısında korkması demek esir alınması ve boyun eğmesi demektir. Kölelik insanın sadece ayağına vurulan zincir değildir.

“Tek tek direnemezsiniz. Hiç kimse tek başına mutlu olamaz. Önce bu gerçeği anlayacaksınız. O zaman gerçek acı da olsa insana onur verir.

Onurlu bir acı, insanın erdemidir. Şimdi acı çekmiyor musunuz? Bir başınıza tümünüzde birer yığın acısınız!” (Timuroğlu, Turaç Kız 1990: 18).

Turaç Kız anlatısı her ne kadar masal gibi görünse de, masal değildir. Masallarda, insanlara çözüme ulaşmak için yol gösterilmez. Başkişiye yardım eden yan kişiler vardır. Masalın amaçlarından biri, özellikle de yetişkinler için anlatıldıkları dönemde, başkaldırıyı engellemektir. Sabretmek ve umut etmek öğretilmektedir. Masalın en önemli işlevlerinden biri, sorunların çözüleceğinin umudunu ve iyinin hak ettiği mutluluğa erişeceğinin iletisini vermektir (Schödel 1977: 62-69, Yıldırım-Aksöz 2009: 410-411, 469). Oysa anlatıda, insanların özgürlüğüne kavuşabilmesi, istediği gibi yaşayabilmesi için, ne yapmaları gerektiğinin, hangi yolu izlemeleri gerektiğinin iletisi verilmektedir bu da toplumsal gerçekçi yöntemin yazım şeklidir aslında. Vurgulanması gereken bir başka nokta ise masaldaki kişiler acı çekmezler, hissetmezler (Lüthi , 1961:14; Lüthi, 1947: 13-15). Oysa yukardaki alıntıda acı çekmenin onurundan ve erdeminden söz edilmektedir.

“Dölümüz tutsak olmazın istedi. Köle çocuklar doğramayız. Özgür doğsun çocuklarımız. Ve de yeryüzünde nerede kölelik varsa, oraya varıp özgürlük savaşı versinler” (Timuroğlu, Ergenekon 1990: 36).

İnsanların sürekli dile getirdiği özgürlük kavramına Hançerlioğlu şöyle bir açıklama yapmaktadır.

“İnsanın özgür olabilmesi demek, yeteneklerini, eğilimlerini, beğenilerini serbestçe geliştirebilmesi olanaklarına sahip olması demektir. Buysa ancak doğanın ve toplumun nesnel yasalarını insanların kendi yararlarına kullanabildikleri ve gelişmenin bütün ön koşullarını yaratabildikleri özgür bir toplumda gerçekleşebilir. Özgürlük, zorunlu karşı koymayı değil, zorunluğa egemen olmayı gerektirir. Bu egemenlikse, doğanın ve toplumun nesnel yasalarının bilincine varmayı, onları gereği gibi tanıyıp denetleyebilmeyi ve böylelikle onlardan yararlanabilmeyi dile getirir. (Hançerlioğlu, 1996: 222-223).

Bu tanımlamaya bakıldığında insanların aslında özgürlük kavramını çok da irdilememiş oldukları görülmektedir. Çünkü özgürlük tiyatroya ya da sinemaya gitmek değil, doğaya egemen olmayı ve kendi gelişimi, yararı için düzgün kullanabilme becerilerinden biridir. Çünkü insan doğaya egemen oldukça özgürleşecek ve gelişecektir.

“Ergenekonlular, Erkenekon’dan silahsız çıkmışlar dünyaya barış sunmuşlar. Ama, dünyanın öbür ucundakiler, silahı ve kanı öğrenmişlerdir. [...] Ergenekonlular da savaşı öğrendiler, ama ortak yaşayıp birlikte döğüşmenin ve barışı sağlamanın erdemini unutmadılar” (Timuroğlu, Ergenekon 1990: 41).

Son yıllarda savaş biçimleri değiştiğinden dolayı barış sözcüğünün de anlamı değişime uğramıştır. Özellikle de iki dünya savaşından sonra, üçüncü dünya savaşının nükleer şekilde ortaya çıkabilmesi korkusundan dolayı barış ve barış çabaları toplumsal ve politik bir ağırlık kazanmıştır. Barış tartışmaları olumlu ve olumsuz barış kavramının oluşmasına neden olmuştur (Nohlen, 1995: 173-176).

Anlatılarda çarpıcı bir şekilde yer alan başka bir toplumsal boyut ise insanlar üzerinde hüküm süren kişilerin zalimlikleridir. Aynı zamanda bu zalimlere karşı başkaldırmak gerektiği, onların zulmüne nasıl son verilebileceğinin yolunun gösterilmesidir. Bu özellikler yazar tarafından anlatının içine yerleştirilmiş öğelerdir. Çünkü masal, söylence, menkıbe ve destan gibi halk anlatılarında bir durum karşısında yol belirleme, başkaldırma, çözüm yolu arama gibi

özellikler yoktur.

“Anadolu beyleri hep zalim olmuşlardır. Ektiğini köylüye vermemiş, köylünün biçtiğini elinden almışlardır. [...] Osmanlı hazinesinin para darlığı çekmesinden dolayı, Anadolu’da dirliği sağlamakla görevli memurlar, yasadışı vergiler almaya başladılar. Kaldırabileceğinden çok vergi veremeyen çiftçi, çiftini bozdurup kaçtı. Başkaldıramayanlar yerlerinde kaldılar. Ama onları da yeniçeri, acemoğlanı, sipahi, silahtar gibi ulûfelilerle kadı, müderris, naip, vakıflarda payları olan mürtezika (maaş sahibi) gibi cihat sahipleri soydular. [...] Fukara köylü parasız kaldı. [...] Parasız köylüde üretim için para gerektiğini söyledi. Köylüye faizle para verdiler. Ürün zamanı gelince hem paralarını istediler, hem de üründen paylarını. Köylü ürün payını verince, faizle aldığı borcunu ödeyemez duruma düştü” (Timuroğlu, Fırat’ın Doğumu 1990: 44-45).

Anadolu Beyliklerin yönetiminde bulunan topraklar ikta, vakıf ve mülk topraklarından oluşmaktaydı. Beyliklerin yönetim şeklinde bu toprakların bir kısmı asker ihtiyacı için tımar olarak komutanlara verilirken bir kısmı da sosyal hizmetlerin yürütülmesi için vakıflara verilirdi. Toprakları üzerinde bulunan devletin kontrolü altında yaşayan köylüler, toprağı işleyerek geçimlerini sağlarlar ve belli bir miktarda vergiyi de kullanım hakkına sahip oldukları toprak sahiplerine ya da vakfa verirlerdi. Köylüler ekip biçmekle yükümlü oldukları bu toprakları bırakarak başka yere gidemezlerdi. Kısaca, köylü ya da çiftçi özgür olamıyor, bir başkası için çalışıyor ve kendi emeğine sahip çıkamıyordu. Bu da onlar üstündeki zulmü arttırıyordu (Tarihi Olaylar, 2019).

Halka zulüm edildiğine değinen bir başka anlatıda *Kızkalesi Efsanesi*’dir. Yedi katlı kalenin her katında farklı toplumsal sınıflar yaşamaktadır ve en üst basamak yedinci kattır. Oraya herkes erişmek ister ancak oraya montanın soyundan olanlar gelebilmektedir.

“Kıyıda başlayarak yedi katlı, iki kapılı, üstü açık bir kale yaptırdı. Moltanı, kaleye yerleşince, bütün çevreyi egemenliği altına aldı. Kendi törelerini yaymaya başladı. Varlıklılar, yedi yıllık azıklarını alıp kaleye gelecekler, birinci kattan başlayıp yedinci kata değin her yıl bir katta ibadet edeceklermiş. Yedinci kata gelen “moltanı” sanını alacak, en yaşlı moltanı ölünce, öbürü yerine geçecekmiş. Doğrusu büyük moltanın oğlundan başkası da moltanı olamazmış.[...] Çünkü, moltanı olan, toplumun üst katında yer alır, üretime hiçbir katkıda bulunmadan, ekmek elden su gölden yaşarmış. Toplumun yasama, yönetme, yargılama yetkilerini de elinde tutarmış” (Timuroğlu, Kızkalesi Efsanesi 1990: 56.).

Kendinden altta yer alan herkesin emeğini sömüren bir düzen burada gözler önüne serilmektedir. En tepedeki altta yer alanları her türlü sömürmekte emeklerine sahip çıkmaktadır. Elbette bu belli bir süreç sonrasında da huzursuzluğa neden olmaktadır. Aynı anlatıda anlatıldığı gibi dünya toplumlarında da bu böyledir. Yukardaki alıntıda belki de en önemli nota yasama, yönetme ve yargılama yetkilerini elinde tutan kişi olmasıdır. Çünkü bu yetkiler o kişiye her şeyi yaptırabilmektedir. Bir üstteki bir alttakini ezmekte, emeğini sömürmektedir ve bu aşağıya doğru gidince de sömürünün ve zulmün düzeyi artmaktadır. Sosyolojide Hackordnung/Rangordnung diye bir kavram tavuklardan yola çıkılarak geliştirilmiştir. Buna göre güçsüz olan kendinden sonra güçsüz olanı gagalamaktadır, böylece o tavuk topluluğu içinde hepsi yerini bilmektedir (Hackordnung, 2010). Bu kavram insan toplumuna aktarılarak ister iş yaşamında, ister yönetimde, ister aile ilişkilerinde olsun insan

toplumundaki bireylerde kendi ortamlarında kendilerinden sonra gelen güçsüzü ezmektedirler.

-Alet ve akıl dedi, her şeyden güçlü. Alet yapamadığımızda, aklımızı geliştiremediğimizde, koca ülkemizi çürüttük. Pes, şimdi size çalışıyoruz. Uğuz, boyunu alıp başka ülkelere götürdü. Kentler kurup aletler yapmaya, toprağı işlemeye koyuldu (Timuroğlu, Uğuz 1990: 134-135).

Uğuz anlatısında aklın ve aletin vurgulanması, başkişinin bundan bir ders çıkarması ve öğrenmesi aslında okurun sorgulamasını istediğinden kaynaklanmaktadır. Kaba güç ne kadar olursa olsun aklını kullanmazsan, teknolojiye ilerleme kaydetmezsen, bilimde öncü olmazsan kaybetmeye mahkûmsundur. Bu nedenle gelişmiş denilen ülkelerin dünya üzerinde söz sahibi olmaları tesadüf değildir. Teknoloji, bilim ve hatta sanat alanında ne kadar gelişmişse bir ulus dünya üzerinde o kadar çok söz sahibi olur ve dinlenir.

SONUÇ

Fırat'a Masallar kitabında yer alan anlatılara bakıldığında çok zengin anlatılar oldukları görülmektedir. Bütün anlatılarda yazarın dili hâkimdir, aslında bu derlemelerin sanatsal olarak yeniden oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmada yazarın dil kullanımına, kullandığı biçemlere, sözcük seçimlerine, çalışmanın boyutunu aşacağından yer verilememiş olsa da, oldukça zengin, halk anlatılarında kullanılmayan ifadelerin yer aldığını, belirli sözcüklerin yazarı yansıttığını örneğin "kaynağında, kuşkusuz, soykırım, ekin, özgürlük" gibi görülmektedir.

Fırat'a Masallar kitabında en çok dikkat çeken ve yukarda da ortaya konulan özellik metinlerarasılığın çok zengin bir şekilde kullanılmasıdır. Bu da Vecihi Timuroğlu'nun çok derin bilgisinden kaynaklanmaktadır. Timuroğlu bunu bir cümle, bir sözcük, bir kişi adı, bir yapıt adı ya da bir yapıtın içinde aldığı bir cümle ile anlatıya yerleştirmiş ve açık açık kullanmadığı yerlerde ise ortaya çıkarması, eğer oku tarafından bu bilinmiyorsa aslında güçtür. Bu anlatılarda metinlerarasılıkta ilginç olan bir şey de kitapta bulunan bir anlatıya, diğer bir anlatıdan göndermede bulunmasıdır. Aynı farklı edebi tür özelliklerin aynı anlatı da bulunması gibi.

Timuroğlu'nun, anlatıların içinde verdiği coğrafi bilgiler ise tamamen doğrudur. Onun verdiği coğrafi bilgiler doğrultusunda araştırma yapıldığında harita üzerinde bu yerler bulunmaktadır.

İçeriksel olarak anlatılara bakıldığında ise çoğunda toplumsal bir gönderme olduğu, kendi düşüncelerini yansıttığı görülen bir gerçektir. Özgürlük, emeğine sahip çıkma, kölelikten kurtulma, haksızlığa başkaldırma, çarenin zulmü çekmek değil onun üstesinden gelmek için yollar arama, doğa yasaları ile yaşamasını öğrenme gibi daha birçok düşüncenin aktarımı sözkonusudur.

Kısaca, *Fırat'a Masallar* kitabında yer alan anlatıların her biri, ayrıntılı olarak incelenecek olsa, kendi başına bir makaleyi oluşturabilecek zenginliktedir. Çünkü bütünsel olarak incelenecek olurlarsa dil kullanımı, biçem türleri, edebi türler, sözcük ya da kavram bilgileri, coğrafya bilgileri, genel kültür bilgileri açısından bakmak gerekir. Anlatılarda bu zenginlik bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık / Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
 Belge, M. (1998). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
 Borotav, P. N. (1992). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Adam Yayınevi.

- Borotav, P. N. (1994). 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Çalışlar, A. (çev.) (1993). Kültür Sözlüğü. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Deng, S. (2011). "Sudanlı Kölenin Durban Konuşması". Haber Merkezi. Erişim Tarihi: 19.03. 2019. http://www.hasturktv.com/dunyada_bugun/3052.htm.
- Der Brockhaus (2003). Brockhaus. Leipzig- Mannheim: F. A. Brockhaus.
- Elçin, Ş. (1998). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınevi.**
- Fikriyat (2018). "İnsanlığın En önemli Sorunu: Modern Kölelik". Fikriyat. Erişim Tarihi: 19.03. 2019. <https://www.fikriyat.com/galeri/dunya/insanligin-en-onemli-sorunu-modern-kolelik>.
- Hackordnung, (2010), "Hackordnung", Lern Helfer. Erişim Tarihi: 28.03. 2019. <https://www.lernhelfer.de/schuelerlexikon/biologie/artikel/hackordnung>.
- Hakkâri İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2019). "Hakkâri Coğrafyası". Hakkâri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Erişim Tarihi: 22.03. 2019. <http://www.hakkarikulturturizm.gov.tr/TR-159074/yeryuzu-sekilleri.html>.
- Hançerlioğlu, O. (1996). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hikaye Oku (2017). "Gülen Ayva Ağlayan Nar". Hikaye Oku. Erişim Tarihi: 22.03. 2019. <https://hikayelerimizden.com/uncategorized/aglayan-nar-ile-gulen-ayva.html>.
- İmrek, H. (2016). "Efsanevi Çift Çukurlar: Cennet ve Cehennem". Evrensel. Erişim Tarihi: 11.04. 2019. <https://www.evrensel.net/haber/287865/efsanevi-cifte-cukurlar-cennet-ve-cehennem>.
- Kabaklı, A. (1994). Türk Edebiyatı. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaya, K. (2015). "Eshab-ı Kehf Hikâyesi". Yolda Olmak-Gezi Rehberi. Erişim Tarihi: 03.04. 2019. <https://yoldaolmak.com/eshab-i-kehf-tarsus.html>.
- Kömürcü, M. C. (2108). "Nuh'un Gemisi Nedir? Nuh'un Gemisi hakkında bilgiler". Molatik. Erişim Tarihi: 03.04. 2019. <http://www.milliyet.com.tr/Nuh-un-Gemisi-nedir--Nuh-un-Gemisi-hakkinda-bilgiler-molatik-586/>.
- Kramer, S. N. (1998). Tarih Sümer'de Başlar. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Lüthi, M. (1947). Das europäische Volksmärchen. Bern und München: A. Francke AG. Verlag.
- Lüthi, M. (1961). Volksmärchen und Volkssage. Bern und München: A. Francke AG. Verlag.
- Maltaş, R. (2018). "Fırat Nehri 3 Ülkeye Hayat Veriyor". Erişim Tarihi: 28.03. 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/firat-nehri-3-ulkeye-hayat-veriyor/1228871>.
- Marshall, G. (1999, 2003). Sosyoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nohlen, Dieter (1995). Wörterbuch Staat und Politik. Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung.
- Öncül, R. (2000). Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, E. (1994). Yazınsal Türler. Ankara: Ümit Yayınevi.
- Özdoğan, M. (2013). "Fırat Uygarlıkları: Tarihin Aktığı Yer". Atlas Dergisi. Erişim Tarihi: 28.03. 2019. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/arkeoloji/tarihin-aktigi-nehir.html>.
- Özkan, Ş. (2006-2015). "Zeus-Tifon Söylencesi". Yumutepe. Erişim Tarihi: 11.04. 2019. <http://www.yumuktepe.com/zeus-tifon-soylencesi-arst-sahin-ozkan-2/>.
- Parlatır, İ. (1998). Türkçe Sözlük. 2. C., Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Petsch, R. (1942). Wesen und Formen der Erzählkunst. Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag.
- Reallexikon der Deutschen Literaturgeschichte (1958). Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Sakaoğlu, S. (2009). "Kız Kalesi Efsanesi". Erişim Tarihi: 11.04. 2019. [cokbilgi.com](https://www.cokbilgi.com/yazi/kiz-kalesi-efsanesi-mersin-saim-sakaoglu/). <https://www.cokbilgi.com/yazi/kiz-kalesi-efsanesi-mersin-saim-sakaoglu/>.
- Schödel, S. (1977). Märchenanalysen. Stuttgart: Reclam.
- Schweikle, G. Ve Schweikle, I. (1990). Metzler Literatur Lexikon. Stuttgart: Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Tarihi Olaylar (2019). "Anadolu Beylikleri Dönemi". Tarihi Olaylar. Erişim Tarihi: 12.04. 2019.

- <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/anadolu-beylikleri-donemi-747>.
- Tarihi Olaylar (2019). "Sümerler". Tarihi Olaylar. Erişim Tarihi: 03.04. 2019.
- <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/sumerler-313>.
- Timuroğlu, V. (1990), Fırat'a Masallar, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Tufan, G. (2019). "Âb-ı Hayat Suyu". Erişim Tarihi: 11.04. 2019. Bilgiustam.com, <https://www.bilgiustam.com/ab-i-hayat-suyu/>.
- Ünsal, H. (2016). "Modern Zaman Köleliği: Kölelik Nedir?". İndigo Dergisi. Erişim Tarihi: 19.03. 2019 <https://indigodergisi.com/2016/05/modern-zaman-koleligi-kolelik-nedir/>.
- Veries, J. (1961). Heldenlied und Heldensage. Bern: A.Francke AG Verlag.
- Yıldırım-Aksöz, M. (2009). Yazınsal Türler. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Yıldırım-Aksöz, M. (2012). Kısa Anlatı Türleri ve Öğretimi. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Yıldırım-Aksöz, M., Akbulut, N., Akçam, A. Ve Korkankormaz, B. (2004). Vecihi Timuroğlu Kitabı. Şanlıurfa: Yom Yayınları.